

Do srdce temnoty

Vyhleďte všechny ty netvory Svena Lindqvista

Švédský spisovatel Sven Lindqvist se ve své slavné próze pouští do rekonstrukce zločinů kolonialismu. Průvodcem je mu při tom proslulá novela *Srdce temnoty* Josepha Conrada, kterou interpretuje jako zásadní kritiku koloniálního imperialismu.

MATĚJ METELEC

„Rasa, fungující po dlouhá uplynulá staletí jako zakládající kategorie, která je současně materiální i přízračná, byla u kořene katastrofy, byla příčinou mimořádné duševní devastace a bezpočtu zločinů a masakrů,“ konstatuje kamerunský filosof Achille Mbembe. Právě ke kořenům katastrofy, do srdce duševní devastace, zločinů a masakrů se vydává švédský spisovatel Sven Lindqvist v knize *Vyhleďte všechny ty netvory*. Próza, která se stala inspirací stejnojmenného dokumentárního seriálu haitského režiséra Raoula Pecka (2021), v sobě mísí prvky cestopisu, studie o genezi evropského rasismu, postkoloniální teorie a knihy snů. Rozšiřuje nevelký počet děl pojednávajících o tíživém dědictví evropského kolonialismu a imperialismu, jež doposud vyšla česky, a patří k těm čtenářsky nejpřístupnějším. Což ovšem neznamená, že se jedná o příjemné čtení.

Srdce rasismu

Titulní věta „vyhleďte všechny ty netvory“ (exterminate all the brutes) pochází z novely *Srdce temnoty* (1899, česky 1980) polsko-anglického spisovatele Josepha Conrada. Příběh přednosty Kurtze, který na svém odlehlém postu v černé Africe zešlehl, je známý nejen jako předloha Coppolova filmu *Apocalypse Now!* (1979), ale také jako cíl kritiky postkoloniální teorie. Debatu, která pokračuje dodnes, zažehl v roce 1975 nigerijský romanopisec Chinua Achebe, když v přednášce *Obráz Afriky* obvinil Conrada z rasismu a dehumanizace černých Afričanů. Lindqvist novelu chápe, a není v tom zdaleka sám, naopak jako obžalobu kolonialismu. Poukazuje na Conradovy přátelské vztahy s předními kritiky britského imperialismu a inspirační zdroj *Srdce temnoty* ve skutečných příbězích vražedného třetění kolonizátorů.

Konstatování, že Conrad mohl odmítat imperialismus, a přitom podléhat dobově mainstreamovému rasismu, zní možná banálně, to ale neznamená, že je nesprávné. Pro první tvrzení snáší nemálo argumentů sám Lindqvist, o druhém každého přesvědčí četba Conradova *Nostroma* (1904, česky 1935). Joseph Conrad byl ovšem mimořádný spisovatel a mimořádní spisovatelé se většinou nedají redukovat na jednu polohu. Některé jeho prózy nepochybně jsou rasistické svým slovníkem a příležitostně i názory na neblíbe obyvatelstvo. Ale rasismus jako pocit nadřazenosti (který sdílejí všichni „civilizovaní“ vůči „barbarům“) sám o sobě nestačí k tomu, aby vyvolal v život myšlenku vyhlazování – k tomu je potřeba buď silná emoce, nebo vidina zisku.

K postupnému ovládnutí třetiny světa napomohla evropským impériím inovace ve vojenské technologii. Římané měli legie, Mongolové jízdní lučištníky a novověká Evropa děla a kulometry – to díky nim mohli v roce 1898 Britové v bitvě u Omdurmánu takřka beze ztrát zmasakrovat devět tisíc mahdistů. Důvodem, proč se z kolonialismu stal tak vražedný stroj, však nebyla samotná územní expanze, ale „objev“ kapitalismu. Středověcí křižáci své státy na Blízkém východě nepostavili do služeb bezohledné akumulace, chtěli se na dobytém území usadit a načas se jim to i podařilo. Až honba za donekonečna rostoucím ziskem

Oběť honu za slonovinou a kaučukem v belgickém Kongu. Autor neznámý, 1890–1910

způsobila vyhlazení původní populace Kanárských ostrovů nebo drtivé většiny obyvatel Jižní i Severní Ameriky.

Podstata Evropy

Lindqvistova kniha je nejpůsobivější a zároveň i nejmrazivější tam, kde funguje jako „stručné dějiny vyhlazování“ a líčí násilí dobytých a kolonizátorů na původním obyvatelstvu. Na druhou stranu poněkud přepjatě působí pasáže „dějinně-filosofické“, v nichž autor mimo jiné tvrdí, že věta „vyhleďte všechny ty netvory“ představuje „podstatu evropského myšlení“. To totiž vyvolává přinejmenším dvě námitky. Jednak proti reduktivnímu esencialismu takového tvrzení, jednak proti vymezení Evropy, které předpokládá. Evropa nikdy nebyla homogenním celkem a krom geografického rozčlenění, jež do značné míry rozhodlo o tom, které státy kolonie mít budou a které ne, se vždy členila i třídně. Těžko přičítat stejnou zodpovědnost za zločiny kolonialismu Britům a Polákům, kteří byli od konce 18. století rozděleni mezi trojici velmocí, nebo Slovákům, kteří až do roku 1993 neměli suverénní stát. A koloniální expanze byla dlouho projektem šlechty a buržoazie, kdežto masy venkovského obyvatelstva na něm mohly participovat jen omezeně.

Nebylo by ovšem namístě vyprávět příběh o zlé Evropě aristokratů a kapitalistů a hodné Evropě revolucionářů a lidu. Sama Francouzská revoluce se k původním obyvatelům zámořských území zachovala více než macešsky a černochoy na Haiti osvobodil teprve jeden z nich, Toussaint Louverture. Navíc nelze popřít, že čím demokratičtější se stávala impéria, tím více se demokraté, včetně sociálních, stávali imperialisty – to platí pro britského labouristu Clementa Attleeho i francouzského socialistu Guye Molleta. To však nic nemění na tom, že vědecký rasismus, jemuž se Lindqvist rovněž věnuje, popisoval nižší rasy i v rámci samotné Evropy a podobně populární frenalogie ukazovala nevyhnutelnou podřadnost nižších tříd. Zvláštní nicméně je, že v Lindqvistově výčtu stoupců vědeckého rasismu chybí Arthur de Gobineau i Houston Stewart Chamberlain.

Podobně těžko pochopitelnou lakunu představuje absence zmínky o Hannah Arendt.

„Osvětím byla moderní, industriální realizace genocidy, na níž odedávna spočívala evropská nadvláda nad světem,“ prohlašuje Lindqvist a obviňuje evropské intelektuály z přehlížení spojitosti mezi kolonialismem a totalitarismem, které se přitom věnuje celý druhý svazek *Původu totalitarismu* (1951, česky 1996).

Břímě bílého muže

Jak uvažovat v kontextu evropského kolonialismu o komplicitě a odpovědnosti? Zodpovědět tuto otázku může pomoci srovnání s paradigmatickým politickým „zlem“ – totalitarismem 20. století. Podpora, jíž se nacismus těšil do konce války, participace na vyhlazování a nedostatek odporu a odboje otevřely otázku německé viny, jak ji kladl německý filosof Karl Jaspers. Na druhou stranu za zločiny komunismu také odpovědný, kdyby režim nepadl v roce 1989, ale až o patnáct let později?

Brutalita kolonialismu byla snad nejhorší tam, kde nešlo o prosté vykořisťování, ale kde se halila do roušky civilizačního úsilí, mýtu „břemene bílého muže“, který v Evropě rezonuje dodnes. Ten si zaslouží být vyvrácen jednou provždy a v tomto kontextu lze chápat Lindqvistovy úvahy o podstatě Evropy. Skutečnost, že nikdo z dnes žijících nebyl v době páchání hrůz, jež jeho kniha popisuje, na světě, by však měla být dostatečným argumentem proti přepjatému sebemrškačství. Na druhou stranu, pokud bývalým impériím schází upřímná snaha vyrovnat se s koloniální minulostí, jsou ostrá slova namístě. Pojmenování zločinů kolonialismu, vrácení nakradených předmětů, které dodnes zůstávají ve sbírkách evropských muzeí, nebo poctivá reflexe neokolonialismu, jež bývalá impéria ke svým bývalým koloniím uplatňují – to jsou kroky, na které stále čekáme.

Sven Lindqvist: *Vyhleďte všechny ty netvory*.

Přeložila Petra Hesová. Host, Brno 2022, 239 stran.